

הרב יואל פרידמן

הפרשת תרומות ומעשרות בין שני

הקדמה

יין שני הוא יין שמכינים יצרני יין ביתיים. לאחר שמסתיים תהליך ייצור היין נוטלים את הגפת, מוסיפים מים וסוכר ומייצרים יין שני. כמה מילות הקדמה על ייצור יין שני מתוך מאמר שעוסק בנושא זה:¹

במהלך התסיסה האלכוהולית אין מיצוי מלא של חומרי צבע ופנולים מהקליפות. כלומר, בעוד שהסוכר, ורובו המוחלט של החומצות האורגניות מוצו ביין הראשון, ישנם עוד טאנינים, תרכובות צבע, טעם וארומה הניתנים למיצוי בקליפות ובזרעים... על מנת לא לדלדל יתר על המידה את היין ולקבל 'מים אלכוהוליים', מומלץ להגביל את כמות המים ל-40%-50 ממשקל הגפת... סוכר - מוסף על פי נפח המים בכדי להגיע לאלכוהול הפוטנציאלי הרצוי. מומלץ לכוון ל-12%-13%, כלומר כ-220-240 גרם סוכר/ליטר מים.

ברצוננו להמחיש ולהציג את הבעיה שעלינו לדון בה לגבי יין שני בעזרת שאלה שנשאלנו. אדם מכין יין שני, אך הוא לוקח את הגפת והתירוש מהיין הראשון לפני סוף תהליך התסיסה וסינון היין הראשון, כדי שהגפת והתירוש יתסיסו ויתנו טעם מרבי ביין השני. באמצע תהליך התסיסה של היין הראשון הוא לוקח ענבים, זגים ושאריות גפת מן היין הראשון ומוסיף להם מים, סוכר וכל החומרים הנדרשים.

במאמרנו 'גמר מלאכת עשיית היין וזמן הפרשת תרומות ומעשרות בין² עסקנו בשאלה מאימתי יש להפריש תרומות ומעשרות בין ראשון. מסקנותינו היו כדלהלן:

(1) לכתחילה יש להפריש תרומות ומעשרות בסוף תהליך הייצור, בסיום התסיסה ולאחר סינון והוצאת הקליפות, הזגים והשמרים.

(2) אומנם בדיעבד, אם הפרישו לאחר דריכת הענבים, לפני סיום תהליך התסיסה ולאחר הסינון - ההפרשה מועילה.

לאור הנ"ל לגבי עשיית יין שני, הדרך הטובה והפשוטה מבחינה הלכתית היא לחכות לסיום התסיסה של היין הראשון, לסגן את כל הפסולת, להפריש תרומות ומעשרות מן היין ולכלול גם את הראוי למאכל מן הקליפות, הזגים, השמרים ושאריות היין שביניהם. לאחר מכן השאריות והגפת אינם טבל, ולכן אפשר להוסיף מים, ושוב אין צורך להפריש תרומות ומעשרות. אך כאמור יש לדון במי שעושה יין שני ואינו רוצה לחכות לסיום התסיסה של היין הראשון, מתי יפריש ומה הכמויות שעליו להפריש.

1. תומר איסרוביץ, <http://www.winemaking.co.il/?p=3509>.

2. אמונת עתיך 124 (תשע"ט) עמ' 40-53.

א. תמד של יין – יין

נאמר במשנה (מעשרות פ"ה מ"ו):

המתמד ונתן מים במדה ומצא כדי מדתו פטור ר' יהודה מחייב מצא יותר על כדי מדתו מוציא עליו ממקום אחר לפי חשבון.
תנא קמא (להלן רבנן או חכמים) מודה שאם לקחו שמרים והוסיפו עליהם מים 'ומצא יותר מכדי מידתו', חייב במעשר, ועליו להפריש ממקום אחר לפי חשבון. מבואר בגמרא (בבא בתרא צו ע"ב) שהמשמעות של 'יותר מכדי מידתו' היא שאם הוסיף לשמרים שלוש מידות של מים והתקבלו בסופו של דבר ארבע מידות של נוזל, כי אז נחשב הנוזל יין; וזו לשון הגמרא (שם):

אמר רבא: דכולי עלמא, רמא תלתא ואתא ארבעה - חמרא הוא... בעא מיניה רב נחמן בר יצחק מרב חייא בר אבין: שמרים שיש בהן טעם יין, מהו? אמר ליה: מי סברת חמרא הוא? קיוהא בעלמא הוא.

וכתב המרדכי³ בשם ראבי"ה וראב"ן⁴ שעל השמרים מברך 'שהכל' כאשר הוסיף עליהם מים, אך אם לא הוסיף עליהם מים, מברך 'בורא פרי הגפן', בגלל היין שמצוי בתוך השמרים. וכן נפסק ב'שלחן ערוך' (או"ח סי' רד סעי' ה):

שמרי יין, מברך עליהם בורא פרי הגפן; נתן בהם מים, אם נתן שלשה מדות מים ומצא ארבעה, הוה ליה כיון מזוג ומברך: בורא פרי הגפן, אם מצא פחות, אף על פי שיש בו טעם יין, קיוהא בעלמא הוא ואינו מברך אלא שהכל; והיינו ביינות שלהם שהיו חזקים, אבל יינות שלנו שאינן חזקים כל כך, אפילו רמא תלתא ואתא ארבעה אינו מברך עליו בפה"ג; ונראה שמשערים בשיעור שמוזגים יין שבאותו מקום. הגה: ובלבד שלא יהא היין אחד מששה במים, כי אז ודאי בטל (אגור).

ה'שלחן ערוך' פוסק כרבא שהוזכר לעיל, שאם נתן שלוש מידות של מים והתקבלו ארבע לאחר העירוב עם השמרים, הנוזל שהתקבל נחשב יין. אלא שבבית יוסף⁵ מציין שרבנו יונה⁶ מבחין בין היינות החזקים שהיו בדורות עברו, ובהם די היה ביחס של 3/4 - 1/4, אך בדורות האחרונים, שהיינות חלשים יותר, אין די בכך, וביחס זה אין לברך 'בורא פרי הגפן'. לכן הוסיף ה'שלחן ערוך' מגבלה נוספת, לאמור מבחן המזיגה המקובל: 'ונראה שמשערים בשיעור שמוזגים יין שבאותו מקום'.⁶ לכך השיג והגיה הרמ"א: 'ובלבד שלא יהא היין אחד מששה במים, כי אז ודאי בטל (אגור)'. וכבר הקשו האחרונים שאין

3. מרדכי, ברכות סי' קנג.

4. ספר ראב"ן, בבא בתרא, סי' תסז (מהד' דבליצקי ח"ג, עמ' רעא); ועי' שם בהערה רצג, שלכאורה דברי הראב"ן שנפסק כמותם בשו"ע שמובא להלן, סותרים לדברי ר"ת, שמובאים בתוס' ב"ב צז ע"א, ד"ה מי, ששמרי יין אינם יין לעניין יין נסך, וכן כתב בב"י, יו"ד סי' קכג; וכן העיר בשער הציון, למשנה ברורה סי' רד ס"ק כא, וכתב שלמעשה צ"ע.

5. רבנו יונה, דף לב ע"ב מדפי הרי"ף, ד"ה שמרים.

6. ראה מאמר של פרופ' זהר עמר, 'יין חי ויין מזוג: על יינות שלהם ויינות שלנו', בד"ד 28 (תשע"ד), עמ' 96-75, שמציע לקבוע תקן אובייקטיבי ומדיד עפ"י אחוז האלכוהול שמקביל ליחס שנקבע בהלכה והוא 1/4 יין. בסוגי הענבים שנהגו לגדל בארץ ישראל המזד צריך להיות 4% אלכוהול.

להגהה זו מובן, כי הרי לדעת ה'שלחן ערוך' אפילו $1/4$ אינו מספיק, ואם כן מה טיבה של הגהת הרמ"א: 'ובלבד שלא יהא יין $1/6$ ...?!' והשיב ה'משנה ברורה'⁷ שדברי הרמ"א עוסקים במזיגה של מים ביין ולגבה די ב- $1/6$ אם זוהי דרך המזיגה המקובלת, אך מי שמערב מים בשמרים, בוודאי אין די בשישית, אלא צריך לפחות יחס של $3/4$ ו- $1/4$.
סיכומם של דברים: בנד"ד, שמדובר ביין שני שמערבים בו מים עם שמרים, ודאי שיחס של $1/6$ אינו רלוונטי, והתוצר לא ייחשב יין. השיעור המינימלי הוא של $3/4$ ו- $1/4$, דהיינו שבנוזל המתקבל תהיה תוספת של $1/4$ מן המים שמעורבים בשמרים. תנאי נוסף - שיהיה זה שיעור מזיגה מקובל. במאמר שהזכרנו בהקדמה, מצוין שכדי לקבל תסיסה מיטבית, אין לדלל יתר על המידה, ולכן 'מומלץ להגביל את כמות המים ל- 40%-50% ממסקל הגפת'.

ב. איסור טבל בשמרים

יש שני סוגי תמד: תמד שהוא עירוב של מים וחרצנים, הנקרא בלשון הגמרא (פסחים מב ע"ב) 'פורצני', ותמד אחר שהוא עירוב של מים עם שמרים, הנקרא 'רווקא'. התוספות⁸ בשם רבנו תם מוכיחים שאין הבדל ביניהם, ובשניהם רק כשהיחס בין המים לתמד המתקבל הוא של 3 ל-4, נחשב התמד יין. הרמב"ן לעומת זאת הבחין בין תמד של חרצנים שנעצרים על ידי קורה, כי אז כל היין כבר יצא מהם ביין הראשון, ולכן רק ביחס של $1/4$ ו- $3/4$ נחשב יין, לבין תמד של חרצנים שנעצרים ברגליים, שאותו יש להחשיב כיון גם אם היחס הוא פחות מאשר $1/4$ ו- $3/4$, וכן נפסק ב'שלחן ערוך'⁹.
לגבי השמרים נחלקו הראשונים אם יש בהם איסור טבל. תוספות שואלים לדעת רבנו הסוברים שכאשר יוצא פחות מארבע מידות בעירוב המים (שלוש מידות) עם השמרים, אין התמד חייב במעשר: מדוע לא נחייב כמו בכל האיסורים בנותן טעם? התוספות וכן ר"ש¹⁰ למשנה שם מתרצים שאומנם השמרים הם טבל, אך אם יש פחות מכדי מידתו,

7. משנ"ב, סי' רד ס"ק לא. מקור דברי הרמ"א הם בס' האגור סי' רסט ולפניו בשו"ת מהרי"ל, סי' קמב (מהד' ס' עמ' רלח), ובאמת המעיין בדבריהם רואה שהם דיברו על יין ולא על עירוב של מים בשמרים; וכ"כ בביאור הגר"א, לשו"ע שם; ועי' רא"ש, ע"ז פ"ב סי' יג, שכבר עשה הבחנה זו בין יין לשמרים; וע"ע עולת תמיד על השו"ע, או"ח סי' רד, שמסביר שגם לשו"ע וגם לרמ"א קובע המנהג המקובל למזיגה, אלא שלשו"ע המינימום הוא יחס של $1/4$ ו- $3/4$, ואילו לרמ"א היחס המינימלי הוא $1/6$ ו- $5/6$; אך לדבריו לא מתבאר הביטוי 'ובלבד' של הרמ"א (ולמעשה מחמיר העולת תמיד' אפילו כשיש יותר מ-50% יין, מפני שאין רגילות בימינו למזוג את היין); וע"ע ערוך השלחן, או"ח סי' רד סעי' טו-טז, שאין הגדרת יין נקבעת על פי היחס של $3/4$ ו- $1/4$, אלא הכול לפי מנהג המדינה, ולכן החמיר הרמ"א שלפעמים גם יחס של $1/6$ נחשב יין לעניין יין נסך.
8. תוספות, ב"ב צו ע"ב ד"ה אין; אך רש"י, חולין כה ע"ב, ד"ה תמד בפירוש המשנה: התמד עד שלא החמיץ אינו ניקח בכסף מעשר, מסביר שמדובר בתמד של חרצנים (פורצני), ולפי"ז המשך הגמ' שמביא את מחלוקת ר' יהודה ורבנן, עוסקת באותו תמד.
9. שו"ע, או"ח סי' רד סעי' ו.
10. ר"ש למשנה מעשרות פ"ה מ"ו.

פטור מתרו"מ, כי הטעם במים אינו טעם אלא קיוהא בעלמא.¹¹ וזו לשון התוספות (ב"ב צז ע"א ד"ה הוא):¹²

...ו"ל דאינו אלא קיוהא בעלמא ואין כאן נותן טעם וכעפרא בעלמא דמי וכן נראה מתוך פירוש ר"ש.

השמרים אומנם אסורים באיסור טבל, אך הטעם אינו אוסר ונחשב 'קיוהא בעלמא'. וע"כ שואל הרמב"ן:¹³ מדוע נחשיב טעם זה כטעם קלוש, הרי באיסורים אפילו טעם של אחד בשישים אוסר? ויש שרצו לומר שהטעם הקלוש נחשב כ'נותן טעם לפגם',¹⁴ אך גם הסבר זה אינו מובן, כי עצם העובדה שהאדם עושה את התמד - סימן הוא שנוח לו שהשמרים ייתנו טעם במים.¹⁵

לדעת הרמב"ן, **השמרים אינם אסורים באיסור טבל** ופטורים מתרו"מ, ורק לאחר הוספת המים נעשה יין ומתחייב במעשר. וכן כתבו: 'עליות דרבנו יונה',¹⁶ ריטב"א¹⁷ ור"ן.¹⁸ וזו לשון הרמב"ן:

ואם תאמר לאו טעמא הוא אלא קיוהא דחמרא, וכי כל חמרא דליכא חד לתלתא לא יהיב טעמא כלל והלא אף בששים משערין. ו"ל דשמרים (ד)לאו טבל הם, שאפי' המתמד ומצא על חד תלתא מים עכשיו הוא שנעשה יין ולא קודם לכן ולא היה טבל כלל, הילכך כל היכא דליכא על חד תלתא מיא לרבא לאו חמרא הוא ופטור מן המעשר, ואינו אוסר מדין טבל דפסולת אוכלין הוא... וכשמתמד עכשיו הוא קובעו למעשר ובעינן דלהוי יין כדפרישית, כך נראה לי...
ואומנם גם סברת הרמב"ן צריכה עיון, כי אם השמרים אינם מחויבים בתרומות

11. ועי' בחידושי הר"י מיגש, ב"ב צז ע"א ד"ה תנו, מבחין בין תמד של תרומה והקדש שנאסרים אפילו בכדי מידתו, מפני טעם האיסור, ואילו לגבי ברכת בפה"ג, כיוון שעיקר התמד הוא מים, הטעם אינו מספיק כדי להפוך את המים ליין. ולדבריו צ"ע קושיית תוספות מדוע לעניין חיוב מעשר לא נאסר אפילו בכדי מידתו.

12. וכ"כ תוס', חולין כה ע"ב ד"ה המתמד.

13. רמב"ן, ב"ב צז ע"ב, ד"ה וביתר.

14. בתוס' שם לא ברורה כוונתו אם נחשב נטל"פ, שכן כתב 'דאינו אלא קיוהא בעלמא ואין כאן נותן טעם וכעפרא בעלמא'; אך הרשב"א (ע"ז עג ע"א; תורת הבית, בית רביעי שער ראשון [מוסה"ק, עמ' סב]); שם, בית חמישי שער חמישי [מוסה"ק, עמ' תר-תרא] מביא את פירוש ר"י בהקשר לדברי הגמ' ע"ז עג ע"ב: 'ב' כוסות, אחד של חולין ואחד של תרומה, ומזגן ועירבן זה בזה, רואין את ההיתר כאילו אינו, והשאר מים רבין עליו ומבטלין אותו', ושם הוא מסביר לדעת ר"י, שבעירוב של מים עם יין כשיש יותר מאשר 5/6 מים הוי נטל"פ; וע"ע בתשובותיו, ח"א סי' תרלג; וכן מביא פירוש זה בעליות דרבנו יונה, ב"ב שם (מהד' הרש"ל עמ' שסח), ודוחה אותו; וכן בריטב"א, ב"ב שם (הוצ' מוסה"ק, עמ' תשנ בשם אחרים; ועי' בביאור הגר"א, יו"ד סי' קכג ס"ק כא, שפירש כך את תוס' שבחולין וב"ב שם. ועי' בחידושי הר"י מיגש, ב"ב שם ד"ה תנו, שחולק וסובר שלעניין איסורים כל טעם של יין אוסר, והשיעור שנאמר בגמ' ב"ב שם, שרמא תלתא ואתא ארבע נאמר רק לגבי הגדרת יין לעניין ברכת בפה"ג, שרק אז נחשב יין; וצ"ע לדבריו שכן הגמ' שם עסקה גם באיסור טבל ובחיוב התמד במעשר.

15. עליות דרבנו יונה, שם.

16. עליות דרבנו יונה, שם.

17. ריטב"א שם, הוצ' מוסה"ק עמ' תשנא.

18. ר"ן, ב"ב שם, הוצ' מוסה"ק עמ' תקעה.

ומעשרות, איך מתעורר חיוב כאשר מוסיפים את המים, ואפילו יהא היחס של 1 ל-4?¹⁹ הגרש"ז אויערבך²⁰ תמה על הסבר הרמב"ן. איך ייתכן שפקע חיוב תרומות ומעשרות מן השמרים ונפקע מהם הגדרת משקה, ושוב הם חוזרים ומתחייבים בעת שמערבים עימם מים? לכן הוא מגדיר שבאמת לא פוקע מן השמרים איסור טבל, אלא כאילו לא הסתיימה החלת חיובו, כדין פירות שלא נגמרה מלאכתם. ולדעתו ייתכן שאם יפריש מן השמרים - תרומתו תהיה תרומה גם לדעת הרמב"ן, ברם דבריו דחוקים ואינם מסתדרים עם לשונו של הרמב"ן. הרב יהושע משה אהרונסון²¹ תמה אף הוא על הרמב"ן, ומנסה ליישב דבריו לאור שיטתו המיוחדת של הרמב"ן בהקשר להגדרת 'דגן, תירוש ויצהר'. הרמב"ן בפירושו לתורה²² כתב שתירוש הוא דווקא יין, וענבים אינם חייבים בתרומות ומעשרות אלא מדרבנן. לכן ביין מצאנו בתורה שמתחדש חיוב תרומות ומעשרות בתלוש, אף על פי שהענבים כשלעצמם היו פטורים מחיוב זה, אף שהם גידולי קרקע והם שהיו מחוברים לקרקע. אין פלא אפוא לדעתו שמתחדש חיוב לאחר עירוב המים בשמרים, אף שהשמרים כשלעצמם פטורים מאיסור טבל. ויש לדחות, שכן מצאנו הרבה ראשונים הסוברים כסברת הרמב"ן וחולקים עליו בהקשר לחיוב ענבים בתרומות ומעשרות.

הרב אהרונסון מעלה שאלה חדשה אליבא דהרמב"ן. אם אכן 'פנים חדשות באו לכאן' כשיצא יותר מכדי מידתו מעירוב המים והשמרים, ונעשה הכול יין, ואף מברכים על התמד ברכת 'בורא פרי הגפן', מדוע נאמר במשנה שחייבים בתרומות ומעשרות רק לפי חשבון היין שבשמרים? אם הכול הפך יין, יש לחייב לפי כל הכמות שהפכה להיות יין?! הרב אהרונסון משיב שאומנם נכון שהתמד, שהוא עירוב של מים ושמרים, הופך להיות יין, אך עדיין אין המים נהפכים להיות גידולי קרקע, ולכן פטורים הם מתרומות ומעשרות.

19. התוספות ר"ד, ב"ב צז ע"א ד"ה שמרים מהד' זק"ש ח"ב עמ' רכ-רכא, סובר אף הוא שהשמרים אינם אסורים באיסור טבל, אך דבריו קצת שונים מאלו של הרמב"ן. הוא מסביר שאומנם השמרים אינם ראויים לאכילה, ולכן אין בהם איסור טבל, אך מעורב בהם יין שאם היה מגיע לידי מיצוי, היה אוסר אפילו בשישים. אך יין זה המעורב בשמרים אינו מגיע לידי מיצוי, והוא מתערב במים. סוגייתנו מחדשת שכל זמן שאינו ביחס של 1 ל-4, אין בו חשיבות, ולכן אין התמד חייב בתרו"מ. הוא מדמה זאת לטיפות שמן של תרומה שנותרו בכד ואינן אוסרות את החולין, כי אינן חשובות. לפי הסברו של תוספות ר"ד, אין כאן התחדשות של חיוב יש מאין, אלא החיוב בתרומות ומעשרות הוא מקדמא דנא. אם מתהווה מיצוי של היין לבד מתוך השמרים, בוודאי הוא חייב בתרו"מ, שכן יין זה ראוי לשתיה. כשאין יחס של 1 ל-4, אזי אין התמד חייב בתרו"מ, אף שמעורב בו יין חייב, כיוון שאין בכך חשיבות יין כדין טיפות השמן בכד. כשיש יחס של 1 ל-4, אזי מתברר שיש כאן חשיבות יין, ולכן הוספת המים לשמרים רק מגלה את הימצאות היין ומעצימה את חשיבותו, ולכן הוא גם חייב בתרו"מ.

20. מעדני ארץ, תרומות פ"ב ה"ח, ד"ה בעניין שמרים; וכ"כ בדרך אמונה, הל' תרומות פ"ד הכ"א, ביאור הלכה ד"ה על מה; ועי' חזו"א, דמאי סי' א ס"ק יב, שמסביר אליבא דהרמב"ן שבשמרים אומנם פקע איסורו אך הוא מתחייב, כי הוא עומד לתמד ובלבד שיהיה בו יותר על 'כדי מידתו'.

21. ישועת משה, שו"ת ח"א סי' יז אות ד-ה; ועי' שם ח"ב סי' עב.

22. רמב"ן, פירוש על התורה, דברים יד, כב; ועי' במאמרנו 'גמר מלאכת עשיית היין וזמן הפרשת תרומות ומעשרות ביין', אמונת עתיך 124 (תשע"ט), עמ' 41-42 והערות 7-8.

הרוגוצ'ובי ב'צפנת פענח'²³ שואל את השאלה הזו ללא קשר לשיטת הרמב"ן: אם לרבנן ביותר מכדי מידתו מברכים על התמד 'בורא פרי הגפן' - סימן שיין יש כאן, ואם כן יש לחייבו בתרו"מ כנגד כל התמד, ולא רק על תוספת היין שהתקבלה בתערובת השמרים והמים?! מסביר הרוגוצ'ובי שיש שני דינים. יש דין יין שמשמעותו ההלכתית היא בין היתר לגבי ברכת בפה"ג, ויש דין אחר שהוא תלוי ב'יוצא מן הענבים', שהוא סיבת החיוב בתרומות ומעשרות. כאשר מערבים מים בשמרים ומתקבל נוזל בשיעור של 1 ל-4, אזי הכול הפך להיות יין, ולכן מברכים עליו 'בורא פרי הגפן'. אך אני לא יכול לקרוא לכל התערובת 'יוצא מן הענבים', ולכן אינו חייב אלא לפי חשבון.

ג. תמד שתסס

המשנה בחולין (פ"א מ"ז; וכן מע"ש פ"א מ"ג) עוסקת בתמד והקשרו לדין מעשר ולדין משקה במקווה.²⁴ וכך נאמר (שם):

התמד עד שלא החמיץ אינו ניקח בכסף מעשר ופוסל את המקוה משהחמיץ ניקח בכסף מעשר ואינו פוסל את המקוה...

הגמרא (חולין כה ע"ב) מנגידה את המשנה הנ"ל עם המשנה (מעשרות פ"ה מ"ו) שיש בה מחלוקת בין ר' יהודה לרבנן לגבי היחס בין המים ליין בתמד: 'המתמד ונתן מים במדה ומצא כדי מידתו פטור ור' יהודה מחייב', ובגמרא בבא בתרא (שם) התבאר שהמחלוקת היא בכדי מידתו, לאמור חצי מידה כנגד שלוש מים, אך ביחס של מידה אחת כנגד שלוש גם רבנן מודים שחייב במעשר. נקודת המוצא של הגמרא (חולין שם) שבמשנת חולין אין מגבלה בדין זה, ואין זה משנה מהי מידת המים לעומת היין. לכן יש קושי - תנא דחולין כמאן - כר' יהודה או כרבנן: 'אי רבנן, אף על גב דהחמיץ! אי ר' יהודה, אף על גב דלא החמיץ!'

ישנן שלוש העמדות בגמרא:

(1) **רב נחמן מסביר שהמחלוקת היא במקרה שהחמיץ**, ולפי חכמים צריך גם יחס של $\frac{3}{4}$ ו- $\frac{1}{4}$, ולר' יהודה אפילו בפחות (יין) מכך חייב, אך ר' יהודה מודה במקרה שלא החמיץ שפטור. לפי הסברה זו, המשנה בחולין, שהבחינה בין החמיץ ללא החמיץ, היא לפי ר' יהודה אפילו באופן שאין יוצא אלא כדי מידתו, ולכן בהחמיץ חייב במעשר, ואילו בלא החמיץ - פטור, שהרי כאמור המחלוקת היא במקרה שהחמיץ. לפי זה המשנה אינה הלכה.

(2) רבא מעמיד את המשנה בחולין לפי ר' יוחנן בן נורי שהקריטריונים הקובעים הם מראה וטעם, ואם למשקה יש מראה וטעם יין - הרי שאינו פוסל את המקווה וניקח בכסף מעשר.

23. צפנת פענח, לרמב"ם הל' כלאיים פ"ה הכ"ד.

24. אם נחשב מים - פוסל את המקווה בשלושה לוגין מים שאובין, ואם הוא משקה אחר, אינו פוסל את המקווה.

3) ר' אלעזר מבחין בין הפרשה מיניה וביה לבין הפרשה ממקום אחר; וזו לשון הגמרא: ופליגא דרבי אלעזר, דא"ר אלעזר: **הכל מודים** שאין מפרישין עליו ממקום אחר אא"כ החמיץ, **קסבר: בלא החמיץ מחלוקת**; ועד כאן לא מחייב רבי יהודה אלא מיניה וביה, אבל מעלמא לא, דלמא אתי לאפרושי מן החיוב על הפטור ומן הפטור על החיוב.

לא ברור מדברי הגמרא מי עושה את ההבחנה בין הפרשה מיניה וביה לבין הפרשה ממקום אחר, כי בתחילה נאמר בגמרא 'הכל מודים...', ואילו בהמשך: 'עד כאן לא מחייב ר' יהודה אלא מיניה וביה...'. ואומנם בפשטות נאמרו הדברים אליבא דר' יהודה. ולפי זה במשנה במעשרות מחייב ר' יהודה אפילו במקרה שיצא כדי מידתו ובלא החמיץ, אך זאת רק מיניה וביה, אבל אין להפריש ממקום אחר. אך התוספות שואלים: אם בין כה וכה אנו מעמידים את משנת חולין כר' יהודה, מדוע חולק ר' אלעזר על רב נחמן בהעמדה הראשונה?²⁵ מתרצים התוספות שהגמרא נקטה בלשון 'הכל מודים...' כדי להשמיעני שגם רבנן מודים שאם התמד החמיץ - מפרישים עליו ממקום אחר. ר' אלעזר אומר שהמחלוקת בין ר' יהודה ורבנן היא בלא החמיץ, ולר' יהודה חייב במעשר גם במקרה שמעירוב המים והיין יצא כדי מידתו, אלא שאז יש להפריש רק מיניה וביה ולא על מקום אחר, שמא יפריש מן החיוב על הפטור (שמא זה יחמיץ וזה לא יחמיץ).²⁶ לדעת רבנן חייב רק כשיחס התערובת הוא של 1 כנגד 3, אך זה במקרה שלא החמיץ, אך בהחמיץ אפילו בפחות מכדי מידתו - חייב. ולפי זה משנת חולין יכולה להתפרש כרבנן: אם החמיץ - ניקח בכסף מעשר, ואם לא החמיץ - לא ניקח בכסף מעשר, וכל החיוב בהפרשה אינו אלא מחמת הספק.²⁷

סיכומם של דברים: לפי התוספות, הרשב"א והר"ן, ייתכן שהמשנה במסכת חולין היא הלכה ונשנתה אליבא דרבנן. ולפי זה תמד שהחמיץ חייב בתרומות ומעשרות, גם אם לא התקבלו מעירוב המים והשמרים ארבע מידות משלוש מידות מים. במקרה שלא החמיץ, חייב רק אם התקבלו ארבע מידות.

ואכן כך פסקו למעשה המאירי,²⁸ ר' יהונתן מלוניל²⁹ וכן המהרש"ל;³⁰ וזו לשון המאירי: אף לענין חיוב מעשר יראה לי שכך הדין שאם הוציא ארבעה משלשה חייב במעשר אף בלא החמיץ ואם לא יצא אלא כדי מידתו או פחות והחמיץ אף זה

25. הרי רב נחמן מודה שגם אם בתחילה התמד לא החמיץ ולאחר מכן החמיץ - יש להחשיבו יין משעה ראשונה לפחות מספק. נמצאו גם כן ר' אלעזר ורב נחמן מסכימים לדבר אחד.

26. עי' רמב"ן, חולין שם, שהספק אינו שמא תמד זה יחמיץ וזה לא, אלא שמא יש יין שמעורב בתמד זה, ובזה - אין, או שמא בזה יש הרבה יין, ובזה - קצת יין.

27. והר"ן, חולין שם, פירש בפירושו השני שיתכן להסביר את המשנה גם כר' יהודה שבלא החמיץ לא ניקח בכסף מעשר, מפני שאם מפרישים בכה"ג ממקום אחר, נחשב כמפריש מן הפטור על החיוב. והרשב"א אף הוא הציע פירוש נוסף: 'הכל מודים' במאמר ר' אלעזר הוא רק דעת ר' יהודה, ולפי זה יש להעמיד את משנת חולין כר' יוחנן בן נורי, וכפי שביאר רבא לעיל אליבא דרב נחמן.

28. בית הבחירה, חולין כו ע"א (מהד' א' ליס, עמ' עט-פ).

29. חידושי רבנו יהונתן מלוניל, חולין כה ע"ב (הוצ' מכון התלמוד הישראלי, עמ' פו-פז).

30. ים של שלמה, חולין פ"א סי' נד.

חייב במעשר ואם לא החמיץ פטור ממעשר וכשהחמיץ או שהוציא ארבעה משלשה שחייב במעשר עליו הן מתוך אותו התמד בעצמו הן מתוך תמד אחר שכיוצא בו שהרי הכל חייב ואין בו חשש חיוב על הפטור ופטור על החיוב לא הוציא ארבעה משלשה ולא החמיץ פטור מן המעשר לגמרי.

1. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם - שיטה אחרת עימו.

הרמב"ם בפיהמ"ש (מע"ש שם) מסביר שהדיון לגבי התמד שהחמיץ אינו אם נחשב יין, אלא הוא חייב במעשר כי הוא נחשב חומץ והוא אף נחשב מאכל אדם ולכן חייב במעשר:

וכבר ביארנו שהתמד הוא פסולת הענבים, נותנין עליו מים ומשהין אותו ונעשה חומץ, ולפני שיחמיץ הרי הוא כמים שאסור לקנותו בכסף מעשר, וכשיהיה חומץ נקנה בכסף מעשר כדרך שקונין שאר אוכלין. ובספר 'היד' כתב הרמב"ם (הל' מעשר פ"ב ה"ז):

שמרי יין שנתן עליהם מים וסננן אם נתן שלשה ומצא ארבעה מוציא מעשר מזה היתר ממקום אחר, ואינו מפריש עליו תרומה שהתורם בתחלה בלבו על הכל כמו שביארנו בתרומה, מצא פחות מארבעה אף על פי שמצא יתר על מדתו ואף על פי שיש בהן טעם יין פטור.

ובהלכות מעשר שני (פ"ז ה"ו-ה"ז) כתב:

התמד עד שלא החמיץ אינו נלקח בכסף מעשר מפני שהוא כמים, ומשהחמיץ נלקח כיון וכשכר, לקחו עד שלא החמיץ והחמיץ קנה מעשר. בד"א בנתן ג' מים ומצא פחות מד', אבל אם נתן ג' והוציא ד' ה"ז כיון מזוג ונלקח בכסף מעשר. הקושי בדברי הרמב"ם הוא שאם פוסק כרבנן, שיין הוא רק כשיוצא יותר מכדי מידתו, אזי אין להבחין בין יין שהחמיץ ליין שלא החמיץ, כמבואר בגמרא חולין. בנוסף, יש לציין שבגמרא במסכת בבא בתרא (שם), הדיון הוא גם לגבי חיוב במעשר וגם לגבי ברכת 'בורא פרי הגפן', ולכן ההסבר שבתמד שהחמיץ חייב במעשר מצד היותו חומץ אינו מתקשר עם הגדרתו כיון וחיוב ברכת בפה"ג. ויש להסביר שהרמב"ם מבחין בין חיוב בתרומות ומעשרות לבין פדיון הכסף של מעשר שני, כלומר המשנה במסכת מעשר שני וחולין שמבחינה בין החמיץ ללא החמיץ היא במקרה שלא יצא מן העירוב שבין השמרים והמים אלא כדי מידתו, ואעפ"כ התמד נלקח בכסף מעשר בגלל היותו חומץ. המשנה במסכת מעשרות ומחלוקת ר' יהודה ורבנן היא באמת סביב השאלה של חשיבות יין וחיובו בתרו"מ. בהקשר לכך קיי"ל כרבנן שרק כשיצא יותר מכדי מידתו נחשב יין גם לעניין ברכה וגם לעניין מעשר, ואז נחשב יין מזוג. ולפי הנראה הרמב"ם פוסק כירושלמי (מעשרות פ"ה ה"ג),³¹ שכן בתחילה הירושלמי

31. כך פירשו את הרמב"ם מראה הפנים לירושלמי; חידושי ר' מאיר שמחה, חולין כו ע"א; ועוד פרשנים רבים. ואומנם ע"י בחידושי חתם סופר, ב"ב שם, שרוצה להסביר גם לדעת הרמב"ם שיש שלוש

כבבלי מנגיד את שתי המשניות - זו ממסכת מעשרות וזו ממסכת מעשר שני, ומסביר הירושלמי שהמחלוקת בין ר' יהודה לרבנן היא במקרה שהחמיץ, והמשנה במסכת מעשר שני וחולין היא אליבא דר' יהודה ואינה הלכה. אך בהמשך הירושלמי מביא את הסברו של ר' יוסי לפיו המשנה במסכת מעשר שני אינה עוסקת בדין יין אלא רק באפשרות החילול של מעשר שני. בהקשר לכך אף חומץ ואף מי מלח³² נחשבים אוכל, שאפשר לקנותם תמורת כסף מעשר שני, אף שלעניין תרו"מ רק פרי או גידולי קרקע מתחייבים: 'אמר ר' יוסי דברי הכל היא שכן אפילו מי מלח ניקחין בכסף מעשר'.

ד. מחלוקת הגר"ש סלנט, הגרצ"פ פראנק והגרי"ה זוננפלד

ה'שלחן ערוך' (יו"ד סי' שלא סעי' פא) העתיק את לשון הרמב"ם מהלכות מעשר (שם) ופסק שתמד חייב בתרומות ומעשרות רק אם היחס בינו לבין המים הוא של 4 ל-3: 'אם נתן ג' ומצא ד', מוציא מעשר מזה היתר ממקום אחר...'. הש"ך³³ והט"ז³⁴ הסיקו מדברי ה'שלחן ערוך' שאפשר להפריש בתמד רק ממקום אחר, אך אין להפריש מיניה וביה 'שמא יפריש מים ולא יין'. וכל האחרונים תמהו על דבריהם, שכן קי"ל ש'לכל אין בילה חוץ מיין ושמן'³⁵, ואם כן מדוע לא יוכל להפריש מיניה וביה? אלא ודאי שכוונת הרמב"ם וה'שלחן ערוך': 'מוציא מעשר מזה היתר', שרוצה להפריש מן התמד רק כחשבון העודף על המים, כי אז בוודאי אינו מפריש אלא ממקום אחר, כמבואר במשנה, אך אם מפריש כנגד כל התמד, יכול להפריש גם מיניה וביה. כך כתבו במפורש הר"ש³⁶, הרא"ש³⁷, הרע"ב³⁸, פרשנים רבים³⁹ וכן פוסקים רבים.⁴⁰

- קטגוריות: א. מצא ארבע מידות, שחייב במעשר גם בלא החמיץ; מצא כדי מידתו, שפטור גם אם החמיץ; ומצא יותר מכדי מידתו אך פחות מארבע, שחייב במקרה שהחמיץ.
32. הרמב"ם, הל' מע"ש פ"ד ה"ז, כתב אומנם שהמים והמלח אינם ניקחין בכסף מעשר, אך תערובת של שניהם כן 'ניקחין', כמבואר בגמ' עירובין כז ע"א.
33. ש"ך, יו"ד סי' שלא ס"ק קט.
34. ט"ז, יו"ד סי' שלא ס"ק כח.
35. כשמואל בר"ה יג ע"ב; רמב"ם, הל' תרומות פי"ד ה"ד; וע"ע מהרי"ט, ח"א סי' יח; משנה למלך, הל' מעשר פי"ד ה"ח.
36. ר"ש, מעשרות פ"ה מ"ו ד"ה מוציא.
37. רא"ש, מעשרות שם.
38. רע"ב למשנה שם.
39. פרשני המשנה מעשרות שם: מלאכת שלמה, בשם ר' יהוסף; שנות אליהו; שושנים לדוד; הון עשיר; תפארת ישראל.
40. מהר"י קורקוס ורדב"ז, לרמב"ם הל' מעשר פ"ב ה"ז; ר' עקיבא איגר לשו"ע שם, בשם ס' אורים גדולים סי' ח לימוד לד; באר הגולה, לשו"ע שכתב: 'פירוש מיין גמור ולא מיבעי מיניה וביה אב לא ממנו על יין גמור דאין תורמין אלא מן היפה'; ועי' עליו בהר צבי לגרצ"פ פראנק, זרעים א, בסוף בהערות לשו"ע סי' שלא, ששואל שהאידנא אין נותנים מן היפה, ומיישב שזה רק בתרומה אך לא במעשר; חדרי דעה, לשו"ע שם; יד שאול, לשו"ע שם; לבושי שרד, לשו"ע שם בשם מהרי"ט אלגאזי, בס' שמחת יום טוב סי' ב; ועי' דרך אמונה, הל' מעשר פ"ב ה"ז, ציון ההלכה ס"ק קנו.

השאלה היא: האם אפשר להפריש מן התמיד על היין וכן מתמיד אחד על תמיד אחר? כאמור ההעמדה השלישית של הגמרא בחולין היא של ר' אלעזר שהסביר את המחלוקת בין ר' יהודה לרבנן ב'לא החמיץ'. וזו לשון הגמרא:

ופליגא דרבי אלעזר, דא"ר אלעזר: הכל מודים שאין מפרישין עליו ממקום אחר אא"כ החמיץ, קסבר: בלא החמיץ מחלוקת; ועד כאן לא מחייב רבי יהודה אלא מיניה וביה, אבל מעלמא לא, דלמא אתי לאפרושי מן החיוב על הפטור ומן הפטור על החיוב.

ר' יהודה אומנם מחייב גם כאשר יצא יין כדי מידתו, ואפילו במקרה שלא החמיץ, אך לדעתו החיוב להפריש אינו אלא מיניה וביה ולא ממקום אחר. מהי המשמעות של חיוב ההפרשה הזו? גם לדעת ר' יהודה שמחייב במקרה זה, אין החיוב אלא מחמת חומרה מדרבנן⁴¹ או מחמת הספק, אבל בעיקרון יש לראות את התמיד הזה כ'פטור'. לכן אי אפשר להפריש מיין או מתמיד שהחמיץ על התמיד הזה, כי נמצא מפריש מן החיוב על הפטור. רוב הראשונים מסבירים שהפטור נובע מכך שהתמיד לא החמיץ, ואילו היה מחמיץ היה נחשב חיוב.⁴² הרמב"ן⁴³ מסביר שהפטור נובע מכך שמים מעורבים בתמיד, ואילו החיוב הוא היין. אך איך שנסביר, ברור לדעת ר' יהודה שמותר להפריש מתמיד שהחמיץ על תמיד אחר שהחמיץ,⁴⁴ ולרבנן בוודאי מותר להפריש מתמיד ש'הוציא יותר מכדי מידתו' על תמיד אחר כדוגמתו, שכן שניהם בוודאי נחשבים חיוב, ולכל היותר יצטרפו לחשב את כמויות החיוב בתמיד האחד ובתמיד האחר, כדי לחשב מהי הכמות המחויבת בהפרשה.

לאור הנ"ל יש לעיין במחלוקת שבין הגר"ש סלנט והגרצ"פ פראנק לבין הגרי"ח זוננפלד כפי שהיא מובאת בס' כרם ציון:⁴⁵

דרך ענבים בגת ועשה מהן יין ואח"כ עירה מיתר הנסחטים וסחטו שנית ועשה גם מזה יין באופן שמצד הדין יכול לברך עליהם בפה"ג. רצה בזה הגרי"ח זוננפלד צ"ל לומר שיכולים לתרום תרו"מ מזע"ז אבל מרן הגרש"ס צ"ל הורה להיפך שאפילו בדיעבד אין תרומתו תרומה בהיות וביין השני מעורב הרבה מים. ומרן הגרצ"פ צ"ל הוסיף להביא ראיה לזה מהמשנה דפ"ה דמעשרות דאיתא: המתמיד ונתן מים במדה וכו' מוציא עליו ממקום אחר לפי חשבון, הרי דלא נחשבו כולו ליין.

41. עי' שיטה מקובצת, חולין כו ע"א, מהד' אופק עמ' תתיב, ד"ה והר"ף ז"ל.
42. וכך הסבירו כל הראשונים את בעיית ההפרשה מן הפטור על החיוב בתמיד: ר' גרשום, חולין כו ע"א ד"ה פליגי; רש"י; חולין שם, ד"ה אלא א"כ החמיץ; רשב"א, חולין שם, ד"ה ופליגא; ר"ן, חולין שם; בית הבחירה, חולין שם, ד"ה תמיד.
43. רמב"ן, חולין שם סוף ד"ה ופליגא.
44. לדעת התוספות, חולין שם, ד"ה ופליגא, גם רבנן מודים שתמיד שהחמיץ חייב בהפרשה.
45. כרם ציון, הלכות פסוקות לתרומות ומעשרות, תשל"א, עמ' קכד; ובסגנון קצת שונה בס' אדרת שמואל, עמ' שכב אות שיב.

מרנן הרבנים זצ"ל דנו בדיוק בשאלה שהעלינו בתחילת המאמר - עשו יין ראשון ולא הפרישו תרומות ומעשרות, ומן הגפת הכינוי יין שני על ידי הוספת מים כמתואר בהקדמה. הגר"ש סלנט והגרצ"פ פראנק סברו שאין 'לתרום תרומות ומעשרות מזה על זה', כי 'ביין השני מעורב הרבה מים'. אך יש לתמוה על דבריהם - מדוע לא יהיה אפשר להפריש מתמד זה על היין או לחילופין מן היין על התמד, הרי מדובר בתמד שנחשב יין ואפשר לברך עליו בורא פרי הגפן, ובוודאי נחשב הוא כחיוב לעניין תרומות ומעשרות?! אומנם נכון שיצטרכו לעשות חישוב של הכמויות המחויבות, וכפי שהוכיח הגרצ"פ פראנק בצדק מן המשנה (משערות שם) ש'מוציא עליו ממקום אחר לפי חשבון'. ועל כורחך יש לומר שהגר"ש סלנט והגרצ"פ פראנק חשבו (אולי בטעות) שהגר"ח זוננפלד סובר שדין התמד כדין היין לכל דבר, ולכן כל התמד חייב בתרומות ומעשרות, ואין אנו מבדילים בין המים הפטורים והיין החייב. ואולי הם סברו שהחישובים מסובכים והאנשים עלולים לטעות ולהתייחס לתמד כאל יין גמור, שחייב בתרומות ומעשרות, וכאשר יפריש מן התמד על היין - נמצא מפריש כמות חסרה.

למסקנה ולמעשה, נראה שמן הדין אפשר להפריש מתמד שתסס והוציא יותר מכדי מידתו באופן שמברכים עליו ברכת 'בורא פרי הגפן'. זאת כמובן בתנאי שייחשב את הכמויות החייבות בתרומות ומעשרות, ואין זה משנה אם מפריש מן התמד על היין, להפך או אף מן התמד על תמד אחר.⁴⁶ אם מפריש מן היין על התמד, החישוב הוא פשוט, שכן היין הוא כולו חיוב, ויש להפריש לפי חשבון החיוב שיש בתמד מלבד המים והסוכר כמפורש במשנה. אומנם אם מפריש מן התמד על יין או מן התמד על תמד אחר, החישוב מסובך יותר. אם מפריש מן התמד על היין, יש להחשיב את התמד כיון רק בשיעור התוספת שהתקבל מלבד המים, ולפי זה לחשב את התרומה הגדולה ותרומת המעשר. אם מפריש מתמד על תמד ובשני סוגי התמד יחס המים וסך התמד שווה, יפריש כרגיל. אם יחס המים וסך התמד אינו שווה, וכן אם הכמות של סוג התמד האחד שונה מזו של סוג התמד האחר, יש לחשב את החיוב בשני סוגי התמד לפי התוספת מלבד המים והסוכר, וכן להתייחס להבדלי הכמויות.

סיכום

א. תמד חייב בתרומות ומעשרות כאשר התקבל נוזל בשיעור של ארבע מידות לאחר שהכניס כמות של שלוש מידות מים עם השמרים.⁴⁷

46. וכן כתב המאירי שם, בפירושו: 'זכשהחמיץ או שהוציא ארבעה משלשה שחייב במעשר מעשר עליו הן מתוך אותו התמד בעצמו הן מתוך תמד אחר שכיוצא בו שהרי הכל חייב ואין בו חשש חיוב על הפטור ופטור על החיוב' - ואף החולקים על המאירי אינם חולקים עליו אלא בתמד שהחמיץ, אך בתמד שהוציא ארבעה משלושה, מודים לדבריו.

47. כך פסק בשו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' פא. ואומנם המאירי ודעימיה מחמירים גם בפחות משיעור זה אם תסס כראוי, אך נראה שאפשר להקל.

ב. אם הדריכה הראשונית לא נעשתה על ידי מכונה או קורה אלא רק בדריכת רגליים, כי אז יש להפריש תרומות ומעשרות גם כשהתקבל פחות מארבע מידות, ובפרט כאשר התמד תסס כראוי.⁴⁸

ג. כשמפריש מן התמד עצמו, יש להפריש כמות שמתאימה לכל התמד.
ד. אם מפריש מיין של טבל על התמד - יכול להפריש לפי חשבון, לאמור כשיעור התוספת שהתקבלה מעבר למים (ושאר חומרים שפטורים מתרו"מ) שהכניס בתחילה.
ה. כאשר יש שני סוגי תמד, הדרך הפשוטה יותר היא להפריש מכל תמד בפני עצמו, וכפי שכתבו הגר"ש סלנט והגרצ"פ פראנק.
ו. מותר להפריש מתמד כזה שהיחס בינו לבין המים הוא של ארבע מידות כנגד שלוש מים, ואשר תסס כראוי על תמד אחר כדוגמתו, ובלבד שייחשב את הכמויות החייבות בתרומות ומעשרות בכל אחד מסוגי התמד, כפי שהתבאר לעיל.

---

48. שו"ע, או"ח סי' רד סעי' ה-ו ובפרט לאור המאירי ודעימיה שהוזכרו בהערה הקודמת.